

ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ЯПОНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на матеріалі казок)

Богдан Л. В.

Довгий час вважалось, що японська мова не входить до жодної з відомих мовних сімей, займаючи в генеалогічній класифікації начебто ізольовану позицію. Через те, що японська мова розвивалась фактично в ізоляції від інших мов, немає вагомих доказів, які б дозволили віднести її до однієї з мовних сімей та до загальної мови-предка, від якої походить ця сім'я. Однак дослідження останніх десятиліть дозволяють стверджувати, що японська мова споріднена з корейською і обидві мови можна віднести до алтайської сім'ї.

З іншого боку, японська мова протягом багатьох століть розвивалась під сильним впливом китайської. За деякими даними з китайської мови японці запозичили майже половину свого словника. Проте, всі елементи китайського походження в японській мові є запозиченими, а оскільки спорідненість визначається спільним походженням правічних елементів, то в цьому значенні японську і китайську мови спорідненими не вважають. Однак японці довгий час записували всі свої документи китайськими ієрогліфами, де кожен знак означає слово. З часом вони розвинули іншу систему, в якій японські слова почали читатися по складах, використовуючи фонетичну транскрипцію китайських ієрогліфів, не беручи до уваги їх первісного значення. Подальший розвиток писемності посприяв появі суто японських ієрогліфів (кокудзі) та їх фонетичного озвучення. Таким чином, ієрогліфи (кандзі) в сучасній японській мові служать для написання як цілого слова, так і частини слова (виконують роль морфем) і мають не менше двох фонетичних озвучень. Залежно від того, яку роль виконує ієрогліф (представляє ціле слово чи виступає морфемою), він озвучується за он-йомі (японська інтерпретація китайської вимови ієрогліфа) або кун-йомі (базований на вимові власне японських слів).

Для спрощення японської писемності в мові появляються дві складові азбуки (кана) – хірагана та катакана, кожний символ якої виражає мору. Хірагана пішла від манйогани – писемної системи, що виникла у V столітті, в котрій японські слова записувались

схожими за звучанням китайськими ієрогліфами. Хірагана не відразу стала загальноповсюдною. Спочатку ця азбука стала популярною серед жінок, яких вважали нездатними вивчити складні китайські ієрогліфи і для яких хороша освіта була недоступною. Пізніше хірагану стали використовувати для неофіційного листування, тоді як в документах і надалі вживали “строгу” катакану та кандзі. Сьогодні хірагана, головним чином, служить для запису слів, які не мають ієрогліфічного вираження, а також допоміжних слів (часток, суфіксів, флексій). Крім того, вона вживається в словах замість ієрогліфів у тих випадках, коли ієрогліфи незнайомі читачеві чи самому автору. Хірагана також використовується для представлення фонетичних підказок для читання ієрогліфів (фурігана).

Катакана, ще одна японська азбука, озвучує ті ж мори, що і хірагана, проте використовується для запису іномовних та запозичених слів (гайрайго), ономапої, науково-технічних термінів. Також катакана може вживатись замість хірагани як спосіб виділення частини тексту. Катакана була створена буддистськими ченцями на початку періоду Хейан на основі манйогани. Її знаки використовувалися як фонетичні підказки (фурігана) у китайських текстах. Знаки катакани – це складові частини китайських ієрогліфів [Алпатов 2003].

Зручність та практичність японського письма була досягнута за допомогою змішання цих писемних систем. В сучасній японській мові кандзі, хірагана та катакана становлять основу писемності. З такого сполучення ієрогліфів та кани утворюється так зване “змішане письмо” (кандзіканамадзірібун), що можемо перекласти як “писемність з ієрогліфів з домішкою кани”. Проте, сторінка японського тексту може містити до шести різних систем письма: кандзі, хірагана, катакана (вищезгадані), а також фурігана (маленькі знаки кани, що служать в тексті фонетичними підказками), арабські цифри та ромадзі (запис японських слів латиною, що використовується у підручниках японської мови для іноземців, запису абрєвіатур та інших цілей).

Розглянемо приклад газетного заголовку, де для запису використано багато видів письма (заголовки газети “Асахі Сімбун” від 19 квітня 2004 року). Кандзі виділені жирним курсивом, хірагана – похилим курсивом, катакана – підкресленням, а ромадзі і арабські цифри – без курсиву:

ラドクリフ、マラソン五輪代表に1万m出場にも含み

Radokurifu, marason gorin daihyo: ni itchi-man me:toru syutsuzuyo: ni mo fukumi.

“Редклід, учасник олімпійського марафону, також виступить на дистанції 10 000 м.”

Вилучення будь-якого з наведених видів письма або заміна одного іншим в усталеному вживанні робить текст важким для читання або й зовсім незрозумілим.

Вся японська література, як художня, так і наукова, користується “змішаним письмом”, що становить норму сучасного графічного оформлення японської мови.

Проте, якщо розглядати літературу, написану для дітей, то побачимо, що її графічне оформлення обмежується використанням лише кани або кани та ієрогліфів з фуріганою.

Онтогенез дитини супроводжується онтогенезом її мови і мовлення, набуванням практичних та теоретичних навиків її застосування. Розвиток дитини відбувається у неформальному середовищі, що заповнене мовленням: “...Аналіз дитячого мовлення цікавий саме тим, що він допомагає висвітлити вихідний зв’язок мовленнєвої діяльності з активним відображенням дійсності й самою предметною діяльністю, в котру вона включена, з одного боку, і з активним спілкуванням і потребою в такому спілкуванні, з іншого”¹. В такому ж неформальному середовищі у дітей відбуваються перші спроби читання. В Японії майже всі дошкільнята ознайомлюються з хіраганою вдома чи у дитсадках без спеціального вивчення – через телебачення, друковані матеріали, ігри, вивіски тощо. Як тільки японські діти схоплюють основну ідею, що кожен знак кани відображає частину усної мови та ознайомлюються з базовими і похідними знаками кани, їх починають готувати до того, щоб вони могли писати і читати прості тексти. У дошкільних закладах Японії немає певного стандартного курсу вивчення мови. На відміну від деяких країн, дитсадки не є закладами офіційної початкової шкільної освіти. Хоча дошкільнят, здебільшого, не вчать кани, вони, зазвичай, йдуть до школи вже з певним знанням абетки, а іноді й простих ієрогліфів. Останнє дослідження, проведене серед дошкільнят Токіо та Айці префектури, за їх здібностями читання і написання хірагани показало, що 3-річні діти можуть прочитати 26.2% з 71 знаку хірагани, 4-річні справляються з 70% абетки, а 5-річні засвоюють до 92.8% хірагани.

Аналіз порівняння дитячих здібностей у розпізнаванні кани та кандзі показав, що розпізнавання обох систем письма вдосконалюються з віком. Танака, Івасакі і Мікі провели опитування серед 600 дітей віком від 5 до 14 років, давши їм завдання закреслити відповідні букви на листках з каною і кандзі. Виявилось, що хірагану легше розпізнавали діти віком 5–7 років, тоді як старшим легше давались кандзі. Останні дослідження Імаї показують, що вже у дитсадках діти можуть читати майже всю хірагану, і лише менш ніж 2% дітей не знають абетки. Проте, знання другої абетки – катакани є досить обмеженим: 50% знає не більше 10 знаків. Також було виявлено, що діти легше розпізнають знаки кани у лексично знайомих словах, ніж у незнайомих.

Дослідження Ендо-Місіва показали, що деякі правила кани діти вивчають інтуїтивно. Виявилось, що дошкільнята 6-річного віку знають похідні склади кани (йо-он) ще до школи без жодного систематичного їх вивчення з дорослими. Хотта (1984), проводячи дослідження, записав розмову студентів, 3 і 5-річних дітей та проаналізував її на частоту вживання похідних складів кани. Це ж було зроблено з текстами, взятими з дитячих книжок. Дані, отримані з записаних розмов та відібраних текстів порівняли з умінням дітей застосовувати похідні склади кани у читанні та написанні. Було виявлено, що частота їх використання як у спілкуванні, так і в книжках безпосередньо впливає на швидкість засвоєння дітьми йо-он складів кани².

Японська шкільна система передбачає вивчення складної системи письма: близько 2000 ієрогліфів, 4000 їх читання, знаки кани, ромадзі та арабські цифри, а також правильне вживання та використання усіх цих шрифтів. Вивчення письма розпочинається з хірагани, якому далі слідує катакана та перші прості ідеографічні ієрогліфи. Освоєння кани триває два навчальні роки, і за цей час японські школярі засвоюють 150 ієрогліфів. Основне завдання початкової та середньої освіти полягає у спорядженні школярів функціональною писемністю. Через це японська мова (читання та письмо) є найважливішим шкільним предметом, на який виділяють найбільше навчальних годин [http://www.mmta-yolor.net/Literacy_Book/DOCS/22.html].

Хоча шкільна система не передбачає вивчення ієрогліфів до 6–7 років, помічено, що діти у ранньому віці засвоюють ієрогліфи навіть легше ніж знаки кани, розпізнаючи їх як смислову одини-

цю мови. Ця теорія підтверджується і у випадку складних ієрогліфів, таких, наприклад, як басі (橋) “міст” чи кусури (薬) “ліки” (Стейнберг, Ямада 1978–1979). Результатом такого успішного засвоєння ієрогліфів є не його форма, а значущість. Навіть діти 3–4 річного віку запам’ятовують прості окремі ієрогліфи краще ніж знаки кани, якщо, звісно, ієрогліфи подані разом зі значенням. Наприклад, Стейнберг, Ямада, Накано, Хіракава і Канемото (1977) розповідають, що такі слова, як юкі (雪) “сніг” і атарасій (新し) “новий”, діти вивчають легше, ніж окремі знаки хірагани і катакани ゑ та ゑ. Власне, така риса як значущість пояснює раннє засвоєння невеликого набору символів. Якщо вивчати знаки кани, асоціюючи їх зі значущими словами, а не вивчати їх як окремі склади, то це значно прискорить їх запам’ятовування. Результати Стейнберга виявили, що легше вивчити знаки кани цукуру (つくる) чи ієрогліф цукуру (作る) “виготовляти”, коли вони поєднані з реальним словом, ніж співставляти окремий знак つ зі складом /тсу/. Як результат, 3–4 річним дітям легше давалось засвоєння ієрогліфів, незважаючи на їх складне графічне оформлення [Yamada 1991].

Харюю (1989) продемонстрував, що наявність значущості у графічно оформленій одиниці займає центральну позицію у вивченні письма для 4-річних дітей, роздавши їм ієрогліфи з читанням слова і хірагану з читанням по складах та ієрогліфи з читанням по складах і хірагану з читанням цілого слова. Результати показали, що присутність значущості при читанні значно полегшує вивчення знаків. Дослідження Ока, Морі і Какігі підтвердили роль значущості для дітей дуже раннього віку, що впливає на читання ними хірагани. Через тиждень після читання тексту 3–4 річні діти пам’ятали 50% дієслів та 52% прикметників, написаних ієрогліфами значно краще, ніж хірагану (10%). Проте, в наступних експериментах дітей навчали читати хірагану, використовуючи слова-асоціації (さ як сакура). Результати показали, що асоціативне вивчення хірагани підвищило рівень її запам’ятовування до рівня кадзі. Це базується на тому факті, що діти краще трактували знаки хірагани як цілі слова, ніж як склади [Steinberg 1978].

Ще одним важливим аспектом, що впливає на засвоєння знаків письма, є наявність контексту, а саме ідеї твору, сюжетної лінії тощо. Діти, які читають більші за об’ємом тексти, краще засвоюють знаки письма, ніж ті, що вчать їх ізольовано. Це свідчить

про те, що літературні твори, адресовані дитині, особливому за своїми можливостями адресату, повинні сприяти розвитку мовної компетенції дитини, її мовленнєвої поведінки, допомагати в опануванні “науки” читання. Важливою особливістю дитячих творів є їх чітка орієнтація на вік читача, оскільки розумові здібності, пізнавальні потреби та інтереси дитини стрімко розвиваються, зумовлюючи тим різну мотивацію щодо читання [Огар 2006].

Стає зрозуміло, що графічне оформлення лексичних одиниць в японській дитячій літературі залежить від віку реципієнта. Для того, щоб докладніше охарактеризувати і висвітлити специфіку подачі письма в дитячих японських творах порівняймо одне і те ж оповідання (“Красуня і Чудовисько” – “美女と野獣”, “びじよとやじゅう”), написане для різних вікових груп.

1. “びじよとやじゅう”

Уривок зі вступу: “むかし、ある くにに、わがままで、このころの つめたい おうじが いました。ある とき、ひとりの おばあさんが、おしろに やって きて、りんのぼらの はなを さしだし、»どうか、ひとばん とめて ください。» と たのみ ました。”

Уривок з першої частини: “それから、なんねんもすぎて。おしろからはなれた ちいさな むらに、という うつくしい むすめが すんで いました。は、はつめいかの おとうさんと、ふたりぐらし。ほんを よむのが すきで、 ゆめのような せかいに あこがれて います。”

Ця книжка розрахована на дітей 2–4 років. Оповідання представлене у скороченій та спрощеній версії. Практично весь текст написаний хіраганою, слова, подані катаканою, обов’язково мають фуригану, за винятком числівників, ієрогліфи у тексті відсутні. Слід зазначити, що всі слова відділені пробілом, а кожна сторінка містить ілюстрацію.

2. “と”

Ще один варіант оповідання, розрахований та цей самий вік (2–4 роки).

“むかし、ある むらに、という むすめが いました。は、とても きれいで かしこくて、ほんを よむのが だいすき。おはなしに でて くる、ゆめのような せかいに むちゅう ですよ。”

きょうも、むらの ひろばで、ほんを よんで います。”

Відмінність лише у тому, що в тексті зовсім не зустрічаються ієрогліфи та відсутній вступ.

3. “と”

Уривок зі вступу: “むかしむかし、とおいのかがやくしろに、わかいがすんでいました。これは、やさしさをしらず、ひとへのおもいやりもなく、とてもわがままでした。うまれたときから、のぞむものはすべてあたえられ、なんでもおもいうまみにできたからです。”

Уривок з першої частини: “それから、ときがすぎて・・・。そののさなに、ベルという、うつくしいむすめがいました。は、のおさんとふたりぐらしです。をよむのがなによりもすきで、ものがたりのせかいをいつもゆめみしています。”

Це оповідання призначене для дітей віком від 3 до 6 років, якщо його читають дітям дорослі або для самостійного читання школярами 2–3 класів. Версія все ще спрощена, кількість ілюстрацій не змінено, проте об'єм оповідання збільшено до 48 сторінок. Текст складається з хірагани, катакати без фурігани та кандзі з фуріганою, що вивчають у першому і другому класах початкової школи.

4. “美女と野獣 (びじょとやじゅう)”

Уривок зі вступу: “むかし、あるくくにに、わがままいっぱいにそだてられたおうじがいました。あるふゆのこと、ひとりのおばあさんがさむさにふるえながらしろをおとずれ、ひとぼんとめてほしいとたのみました。でも、おもいやりのないおうじは、おばあさんがおれいにとさしだすバラのはなにはみむきもせず、つめたくおいはらおうとしました。”

Уривок з першої частини: “さて、しろにちかいむらにはベルというなのうつくしいむすめがすんでいました。はつめいかのおとうさんとふたりでくらし、なによりすきなのはほんをよみ、ぼうけんやロマンスをゆめみることを。”

Оповідання розраховане на першокласників початкової школи. Спрощена версія, де текст оформлений виключно хіраганою і катаканою та викладений на 22 сторінках. Ілюстрації зустрічаються на кожній подвійній сторінці.

5. “美女と野獣”

Уривок зі вступу: “むかし、わがままで、のつめたいがいました。あると、は、まじよにいじわるをしたばつとして、みにくいやじゅうにされてしまいました。”

Уривок з першої частини: “それから、も すぎて。のおしろからはなれたに、という、うつくしい むすめがすんでいました。ベルは、はつめいかの おとうさんと くらして いて、を よむのが すき。”

Ця спрощена версія написана для учнів початкової школи 1–2 класів. Зазначимо, що оповідання викладено на 24 сторінках, а його графічне оформлення – кандзімадзірібун, де катакана та кандзі надписані фуриганною. Кількість ілюстрацій така сама, як і в попередньому оповіданні.

6. “美女と野獣 (びじょとやじゅう)”

Уривок зі вступу: “はるか、くれたに、のようないがあつた。このはかしいにみちあふれていた。はゆたかなにおおわれ、びとはみちたり たせなをり、のにそびえるは、しいのシンボルにふさわしく、としたなたたずまいをせていた。ところが、こののいだけは、ほかとはかけれ、まるでののようだった。”

Уривок з першої частини: “われたがいとにつつまれてゐるのとはに、からくれたには、にみちたさながあつた。このには、ベルというのしいがんでいた。に、でいちばんのよしとのだった。”

Вищеподаний текст – оригінальна версія оповідання, яке зможуть прочитати учні старших класів початкової школи, починаючи з 4–5 класу. На початку книжки, що складається з 192 сторінок, подано короткий опис оповідання та характеристика усіх героїв. Ілюстрації подані лише на перших сторінках книжки, далі – лише текст, що написаний кандзімадзірібун, де ієрогліфи подані з фуриганною.

Аналіз дитячих японських казок показує, що графічне оформлення лексичних одиниць значно відхиляється від норми сучасного японського письма і відтворює приблизно той рівень, який відповідає можливостям читацької аудиторії. Основна маса тексту подана канною, де головну роль відіграє хірагана, яку дитина зазвичай починає вивчати першою. У казках для дітей дошкільного віку деякі лексичні одиниці можуть бути представлені ієрогліфами, якщо вони є простими, і обов’язково надписані фуриганною. З віковою градацією ієрогліфи у дитячих творах поступово починають “витісняти” хірагану, проте завжди подаються з читанням.

¹ Кубрякова Е. С. Проблемы онтогенеза речевой деятельности // **Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи.** Москва, 1991. С. 141–185.

² Joseph F. Kess and Tadao Miyamoto. **Japanese Mental Lexicon: Psycholinguistic Studies of Kana and Kanji processing.** John Benjamins P. C., 1999. С. 131–146.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов В. М. Япония: язык и общество. Москва, 2003.
2. Огар Е. І. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження // Вісник СумДУ, 2006, №3.
3. Danny D. Steinberg, Jun Yamada. Are Whole Word Kanji Easier to Learn than Syllable Kana? // Reading Research Quarterly, 1978, Vol. 14, №1.
4. Insup Taylor, David R. Olson. Scripts and Literacy: Reading and Learning to Read Alphabets // Springer, 1995.
5. Jun Yamada, Yasushi Mitarai, Tatsuhiro Yoshida. Kanji words are easier to identify than katakana words // Psychological Research, 1991, Vol. 53, №2.
6. Preschoolers Acquire Reading. http://www.mmtaylor.net/Literacy_Book/DOCS/22.html.
7. 子どもにとっての読書の意義. <http://www.happycampus.co.jp/docs/983431165601@hc06/5441/>.